

ТУТ РАНЕЙ ЖЫЛІ ПАНЫ

Разглядаючы карту Беларусі 1895 г., я падлічыў, што на тэрыторыі сучаснага Лёзненскага раёна знаходзілася больш як 50 панскіх маёнткаў і фальваркаў. Сёння ад іх амаль нічога не засталася, калі, канечне, не лічыць адзінкавых мураваных будынін на колішніх панскіх дварах. А яшчэ сям-там растуць векавыя ліпы, якія насуперак усяму кожнае лета распускаюцца сваімі залатымі кветкамі.

Вядома, што пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі 1917 г. усё маёнткі і фальваркі зніклі як такавыя, а самі паны вымушаны былі ратавацца за мяжой ці прыстасоўвацца да новага жыцця. Лёсы былых панскіх уладанняў былі вельмі падобнымі паміж сабой: зямля адыходзіла сельскагаспадарчым арцелям, калгасам, раздавалася сялянам, будынкі аддаваліся пад жыллё ці школы.

Пра некаторыя маёнткі хацелася б расказаць больш падрабязна. Найперш гаворка пойдзе пра **панскія ўладанні ў Лёзне і Адаменках**. Архіўныя дакументы сведчаць, што 10 снежня 1917 года іх былы гаспадар Дзмітрый Мікалаевіч Хлюсцін перадаў сваю маёмасць Лёзненскаму валасному зямельнаму камітэту. Тады ж былі створаны падрабязныя вопісы былой панскай маёмасці. Маёнтак аказаўся вельмі вялікім: зямельныя ўгоддзі распасцерліся на 4,536 га (трэба адзначыць, што землі маёнтка меліся не толькі ля мястэчка Лёзна і Адаменак, але і пры вёсках Буі, Дуброўка, Матушова, Пунішча, Слабада, Разумова, Цітавічы і Шахі). У Адаменках таксама меўся сад плошчай 34,6 га і парк на 22 га. Гаспадары маёнтка жылі ў двух будынках. Вось якое апісанне даецца ім у тым самым вопісе: *«Гаспадарскі дом 2-павярховы, ніз каменны, верх драўляны, крыты гонтам, верхні паверх з 10 пакоямі, вокнаў 19, ніжні паверх з 7 пакоямі і службай, вокнаў 18, у доме праведзены вадаправод у абодвух паверхах. Пры доме тэраса са шкляным тамбурам у ніжнім паверсе, з бакавымі шыбамі ў верхнім. Затым таксама пры доме другая тэраса са шкляным тамбурам.»* Даўжыня гэтага будынка складала 32 м, а шырыня – 16 м. Другі панскі дом быў *«аднапавярховым, драўляным на каменным падмурку, крыты гонтам, з 8 пакоямі і службай, вокнаў 15.»* Ён быў крыху меншым за першы: 25 м на 14 м. Акрамя гэтага, як непасрэдна ў сваім маёнтку, так і ў мястэчку знаходзіліся 2 дамы для арандатараў і 13 для рабочых, больш за 30 разнастайных гаспадарчых будынкаў, а таксама 2 аранжарэі, лазня, купальня і калодзеж. Цікава, што пры маёнтку меліся 3 крамы, 2 млыны і нават воўна-часальны заводзік. Валасныя ўлады апісалі не толькі землі і будынкі, але і ўсю рухомую маёмасць былога адаменскага пана – ад паўкруглага вялікага камода і японскага більярда да шкляных падсвечнікаў.

У маі 1921 г. у Адаменкі завітала яшчэ адна дэлегацыя – на гэты раз з Віцебскага губернскага музея. Яе мэтай быў пошук помнікаў даўніны. Камісію чакала некаторае расчараванне. На яе думку, ні жылыя, ні гаспадарчыя будынкі не мелі ніякай гістарычнай вартасці, бо былі пабудаваны прыкладна ў 1820-я–1890-я гг. – па мерках таго часу зусім нядаўна. Некаторыя цікавыя рэчы з панскай калекцыі (косткі маманта і скамянелая ракавіна) на той момант ужо знаходзіліся ў аддзеле народнай адукацыі Лёзненскага валаснога выканкама, а частка панскай бібліятэкі была аддадзена адной з лёзненскіх школ. Тым не менш знайшлося крыху рэчаў, якія вырашана было адвезці ў Віцебск. Сярод іх *«люстэрка венецыянскага тыпу, карціна, мармуровая пліта з грабніцы Шыбекі, 2 бронзавыя гадзіннікі»*. Звяртае на сябе ўвагу прозвішча Шыбека. Хутчэй за ўсё, гэта адзін з тых

Шыбекаў, што валодалі Адаменкамі да 1900 г. Пра іх у свой час пісаў Ул. Бандарэнка ў артыкуле «Станіславоўскія муры».

Акрамя Лёзна і Адаменак на тэрыторыі раёна было шмат куды меншых маёнткаў. Адзін з іх – **Яськаўшчына**. Валасныя ўлады перапісалі ўсю яго маёмасць 28 лістапада 1917 г. Тут было 93 га зямлі і 22 га лесу. Апроч двух жылых дамоў у маёнтку было 4 гаспадарчыя будынкі і лазня. Былыя гаспадары пакінулі жывёлу, сельскагаспадарчы інвентар і нямала збожжа.

Яшчэ адзін маёнтак быў у **Малькаве** (зараз гэта тэрыторыя в. Якубаўшчыны). Апошнім яго ўладальнікам з'яўляўся Уладзімір Карлавіч Блюм. Маёнтак ахопліваў 65 га зямлі, побач з двухпавярховым жылым домам знаходзіўся вялізны сад плошчай каля 3 га. Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі 1917 г. пан на некаторы час знік (верагодна, знаходзіўся пад судовым следствам). У яго адсутнасць у гаспадарскім доме размясцілася малькаўская пачатковая школа, дзе адной з настаўніц стала жонка Ул. Блюма. Нездзе ў 1919 г. вярнуўся і сам пан. Разам з жонкай і дачкой яны сталі трымаць немалую гаспадарку: 7 кароў, 6 авечак і 3 кані. Натуральна, для апрацоўкі зямлі і дагляду за жывёлай ім даводзілася наймаць работнікаў. У 1925 г. уся сям'я былога пана была выселена з Малькава, а мабыць, і наогул з Беларусі. Зямлю раздалі беззямельным і малазямельным сялянам, сад вырашана было здаваць у арэнду, а ўсе будынкі і рухомую маёмасць – прадаць. У 1926 г. на тэрыторыі маёнтка ўжо дзейнічала сельскагаспадарчая арцель «1 Мая».

Недалёка ад Якубаўшчыны знаходзіўся **маёнтак Альхімкава**. Незадоўга да рэвалюцыйных падзей яго ўладальнік пакінуў сваё жытло, у якім адразу ж пасяліліся найбяднейшыя сяляне з бліжэйшых вёсак. Неўзабаве на базе маёнтка была створана сельскагаспадарчая арцель «Чырвоны Кастрычнік». Праўда, у сярэдзіне 1920-х гг. у сувязі з разгортваннем па рэспубліцы кампаніі па надзяленні зямлёй збяднелых яўрэяў альхімкаўскую арцель вырашана было пераўтварыць з беларускай у яўрэйскую. Гэта мерапрыемства было запланавана на вясну 1926 г., але тады задума засталася неажыццяўленай. Вось як пра гэта распавядаецца ў «Прадакоме № 46 пасяджэння прэзідыума Лёзненскага райвыканкама ад 14 мая 1926 г.»: «... тав. Шык і арганізатар па землеўладкаванню яўрэяў тав. Хаімовіч да гэтага часу падбору сяброў у арганізоўваемую яўрэйскую арцель не зрабілі і спіс гэтай арцелі ў Райземаддзел не прадаставілі і не прыслалі тых асоб, якія мелі б права прыняць усю маёмасць – будынкі і г. д., якія знаходзяцца ў маёнтку Альхімкава, з прычыны гэтага Райземаддзел не меў магчымасці ажыццяўляць высяленне ўсіх жыхароў з Альхімкава, якія там знаходзяцца, так як надыходзіць пара апрацоўкі палёў пад яравы засеў і гэтакім чынам зямля магла б застацца без засеваў, што з'явілася б палітычна нявытрыманым.» У наступным гаспадарчым годзе нешта ўсё ж такі зрабіць удалося, бо нацыянальны склад гаспадарак арцелі выглядаў наступным чынам: 5 з іх было яўрэйскімі, 2 – беларускімі і адна – рускай.

Яшчэ на Лёзненшчыне быў калісьці **маёнтак Добрына**. 5 мая 1918 г. тут таксама была арганізавана сельскагаспадарчая арцель, дзе працавала 20 чалавек. У спадчыну ад пана ім засталася 305 га зямлі. З іх ворыва складала толькі 114 га, затое яшчэ меліся вялізныя лес (135 га) і балота (22 га). Акрамя таго пан пакінуў пасля сябе сад з 600 дрэў. Арцельшчыкі трымалі 12 коней, 28 кароў, 5 цялят, 2 быкі, 2 свінні і 9 падсвінкаў. Гэтая жывёнасць, напэўна, зусім нядаўна з'яўлялася панскай гаспадаркай. А вось з будынкамі членам арцелі пашанцавала не вельмі. Дзве жылыя хаты

трэба было рамантаваць, 6 хлявоў і 5 пунь былі напалову разбуранымі. Прыдатнымі для нармальнага выкарыстання з'яўляліся толькі 2 каморы, свіран, склеп і лазня.

Увогуле ж, сельскагаспадарчыя арцелі і калгасы павырасталі на месцы шмат якіх панскіх гаспадарак. У другой палове 1920-х гг. такі лёс напаткаў маёнткі Вінчэўскага, Завольша, Зачэрня, Каратоўша, Рамшына, Рыжыкі і іншыя. Некаторыя гэтыя пасяленні з цягам часу зніклі, а некаторыя пераўтварыліся ў звычайныя вёскі. Напрыклад, да Кастрычніцкай рэвалюцыі маёнткамі таксама былі Вішнякі, Забалоцце, Красыні, Ордзеж, Пыжы, Станіславова, Тупікі, Украішча, Хоцемля, Чарнаручча. Сёння на карце Лёзненскага раёна можна ўбачыць вёскі з гэтакімі назвамі. Але некаторыя маёнткі мясціліся побач з аднайменнымі вёскамі. Гэта Асташэва, Ацкавая, Глоданкі, Запожанкі, Пагосцішча, Рубяжніца, Уна. Пасля таго, як адсюль выселіліся паны, былыя маёнткі паступова зліліся з вёскамі ў адзін населены пункт.

Натуральна, у гэтым артыкуле згаданы далёка не ўсе маёнткі ды фальваркі Лёзненшчыны. Упэўнены, што іх гісторыя таксама вельмі цікавая і яны заслугоўваюць увагі з боку гісторыкаў і краязнаўцаў.

**Канстанцін КАРПЕКІН,
старшы навуковы супрацоўнік
Дзяржаўнага архіва Віцебскай вобласці.**